

Els diàlegs que reclama la història actual

Mercè RENOM PULIT

Historiadora i coordinadora general del Centre d'Història Contemporània de Catalunya

En primer lloc vull agrair a les persones i entitats organitzadores d'aquest acte el fet que hagin comptat amb mi per participar en aquest debat, que és de molta actualitat. Vivim temps de reivindicació cívica sobre la memòria històrica democràtica, amb una implicació molt directa de les institucions en la seva preservació. *Per altra banda, hi ha una creixent demanda de productes periodístics de divulgació de la història, tant escrits com visuals.* Alhora, les universitats estan sota pressió per l'assoliment de l'excel·lència universitària i la integració en el marc acadèmic europeu.

El panorama d'avui és molt diferent del de fa solament deu o quinze anys, quan va crear-se la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) i els centres d'estudis van irrompre de manera conjunta en el panorama cultural català.

En aquests darrers anys, com veurem més endavant, ha augmentat el nombre dels centres d'estudis i la CCEPC s'ha consolidat. Però, malgrat que la xarxa de relacions dels centres s'ha estès i enfortit, la col·laboració entre centres i universitats pot ser que comenci a ser més difícil. Pel que fa a la vinculació entre recerca i divulgació, que desenvoluparem més extensament en les pàgines següents, probablement som a l'inici d'un procés, ja experimentat en altres països, que condueix a una divisió entre dues tipologies professionals distintes: l'investigador i el divulgador. Crec que és necessari ser crítics i diferenciar clarament la divulgació científica de la banalització dels coneixements de tot tipus, però especialment dels coneixements històrics, i en aquest sentit miraré d'aportar alguns elements per al debat. Hi ha altres àmbits que necessiten reflexions, com el paper de les institucions en la preservació de la memòria i la divulgació de la història, o la utilització partidista de les televisions públiques. També seria convenient avançar pels camins de la història comparada, tant per a una major comprensió dels nostres processos, com per a una projecció més àmplia del

nostre passat cap als interlocutors forasters; les comparacions també podrien utilitzar-se per establir relacions entre memòries distintes que conviuen en els nostres barris i ciutats. Són alguns dels aspectes recollits en aquest escrit.

La història, avui en dia, té plantejats molts diàlegs: entre investigació i divulgació; entre allò concret i allò general; entre les històries dites nacionals i les mirades globals, que ja són planetàries; entre els diferents punts de vista amb què poden ser percebuts uns mateixos esdeveniments –posem per cas, el colonialisme, o les dinàmiques migratòries–; entre la tensió per a legitimar l'ordre polític i social vigent i la que aspira a preservar les esperances col·lectives derrotades; entre tradicions historiogràfiques i context de producció; entre el present i el passat; entre historiadors i societat; entre els professionals dels diferents centres, institucions, publicacions i altres entitats que tenen alguna implicació en la producció i la transmissió dels coneixements històrics.

Sóc aquí com a representant del Centre d'Història Contemporània de Catalunya, una unitat de l'administració de la Generalitat creada fa vint anys, de la qual l'historiador i polític Josep Benet fou el primer director. Però també heu de veure en mi a una persona molt vinculada als centres d'estudis, ja que fa més de trenta anys vaig participar en la creació del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat (CECBLL). L'entitat va néixer el novembre de l'any 1974, però no va aconseguir l'aprovació dels seus estatuts fins el juny de 1980, quan encara era difícil fer front a la pressió dels hereus del franquisme, continuadors de les polítiques de repressió sobre la cultura catalana i de limitació de l'associacionisme popular.¹ Al cap d'uns anys, el 1991, CECBLL va col·laborar decididament en la creació de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC). La iniciativa donava resposta a les inquietuds dels historiadors vinculats amb els "Plecs d'Història Local", que s'havien manifestat des de feia anys (els "Plecs" havien nascut el febrer de 1986, per a ser difosos amb *L'Avenç*, i encara hi mantenen la vinculació). L'impuls definitiu va ser donat en el marc del I Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana, celebrat a Lleida l'abril de 1991.² És més, el juny de l'any 1993, un cop aprovats els estatuts de la CCEPC, vaig tenir l'honor de ser elegida presidenta de la primera junta.

¹ L'any 1994, en una miscel·lània d'homenatge al primer president de l'entitat, l'historiador Jaume Codina, vam fer una síntesi històrica de l'entitat (veg. Maribel OLLÉ, Mercè RENOM i Gemma TRIBÓ, "Jaume Codina i el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat"; i els "Annexos" a aquest article a cura d'Enric FERRERAS, a *Miscel·lània d'homenatge a Jaume Codina*. El Prat de Llobregat i Barcelona: Columna, 1994, pàg. 73-113).

² Podeu veure, entre altres, les *Actes del I Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1991; i també, ALBAREDA, Joaquim (1995). «La Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana: un projecte fet realitat». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històric*. (Núm. 6, pàg. 95-98). O els articles dedicats als centres d'estudis i a la CCEPC en el dossier de *Plecs d'Història Local*, núm. 81 (juny de 1999); i, no cal dir-ho, les diverses publicacions de la CCEPC.

Aquests referents emmarquen les meves reflexions sobre el tema tractat en la taula rodona: el paper dels centres d'estudis i de les universitats en la recerca i la divulgació dels diferents àmbits de coneixement. Crec que estem en un moment de canvis que convé tenir presents per tal de plantejar perspectives de futur. Tal com es veu, tinc més vinculacions amb els centres d'estudis que amb les universitats i la meua condició d'historiadora fa que hagi reflexionat de manera més específica sobre la divulgació de la història més que no pas sobre la divulgació d'altres disciplines.

1. Recerca i divulgació

La recerca i la divulgació dels coneixements són dues activitats diferents, tot i que tinguin moltes connexions. Són diferents pels objectius i les metodologies i pels públics als quals es dirigeixen. Però tenen en comú la matèria objecte de les dues activitats i, no caldria dir-ho, l'exigència del rigor. La divulgació del coneixement no existiria sense la seva prèvia construcció. Però també pot donar-se que una demanda social fomenti la realització de determinades investigacions.

Podríem dir que una i altra, recerca i divulgació, expliquen el mateix però de manera distinta, i tenen diferents públics i finalitats. La investigació és un diàleg entre científics per tal d'ampliar els límits del saber. Un diàleg que és du a terme mitjançant escrits i trobades restringides, que emprava un llenguatge especialitzat, familiar per al cercle de referència, però estrany per a la majoria de gent. La divulgació és una acció de transferència de coneixements des d'àmbits científics a un públic més ampli. La transferència la fa un mediador, un professional que "tradueix" els coneixements i els fa entenedors a molta més gent, amb un llenguatge clar. Cada una de les dues activitats té els seus propis procediments. A la majoria dels països, investigadors i divulgadors tenen estudis en la matèria que els ocupa, però segueixen trajectòries pròpies i diferents, de manera que són rars els investigadors que fan divulgació.

El que hem dit serveix per a qualsevol matèria científica. Però la divulgació de la història és més complexa, pel fet que té a veure amb les tradicions i les vivències personals de la gent i perquè té funcions socials i polítiques afegides a les merament científiques. I tant en els àmbits privats com en els públics, les percepcions poden no ser compartides. La història es mou en un espai condicionat per les interpretacions científiques i per la pressió política i social. Entre els condicionants més significatius, que revisarem més endavant, hi ha els següents.

D'una banda, hem de tenir present el fet que moltes persones tenen una certa familiaritat amb determinats coneixements, augmentada per la diversitat de vivències de la història recent. Aquesta proximitat, sumada a una demanda abundant, entre altres factors, pot donar peu a una divulgació molt més vincu-

lada amb el receptor, que no pas amb la matèria. En alguns casos, la divulgació, en lloc d'enllaçar la creació científica amb el públic, podria caminar pel seu compte i crear productes de consum sense rigor, intranscendents i fins i tot sensacionalistes.

Per altra banda, la divulgació de la història pot anar associada a altres funcions, com són la cohesió social i cultural, l'acreditació de trajectòries cíviques o polítiques de persones, partits i col·lectivitats, o bé la justificació de demandes socials, patrimonials o institucionals. La història, doncs, té una funció pública. I aquest fet ha condicionat i condiciona les interpretacions científiques dels investigadors i els projectes de difusió massiva. Hi ha moltes interferències entre la investigació històrica i la seva difusió. I moltes pressions externes sobre les dues activitats.

La investigació i la difusió de la història poden ser objecte de manipulació o censura, fins a arribar a prohibicions tant evidents com la de l'ensenyament de la història de Catalunya durant la dictadura franquista, exclosa de qualsevol programa i llibre de text escolar o universitari. Precisament en el context de finals del règim franquista van sorgir a Catalunya molts centres d'estudis locals i comarcals, peces d'una xarxa associativa singular que no es troba en altres indrets.

1.1. Els centres d'estudis

Els centres d'estudis són entitats que per definició s'interrelacionen íntimament amb el context local o comarcal en què s'inscriuen. Entre els seus objectius hi ha el coneixement i la divulgació dels trets més significatius del territori al qual pertanyen i, si cal, la seva preservació. Malgrat el marc repressiu dels anys finals del franquisme, molts centres d'estudis, en col·laboració amb altres grups i entitats, feren activitats de vigilància i control de la gestió política de l'últim franquisme, accions reivindicatives de patrimoni, demandes de serveis o sensibilització sobre qualitat mediambiental. El profund arrelament dels centres d'estudis ha facilitat la seva adaptació als canvis, el manteniment dels objectius vigents, l'abandó dels innecessaris i l'adopció de nous. La proximitat dels centres amb l'entorn ha donat lloc a una gran diversitat i singularitat d'entitats.

Encara que sigui breument, té molt interès tenir present la llarga tradició dels estudis del medi, una iniciativa hereva de l'esperit de la Renaixença vuitcentista, que es va mantenir en rectories i estances de metges, advocats o farmacèutics durant dècades, i que en la seva versió actual proliferà als anys setanta del segle XX, amb una onada de creació de centres o de revitalització d'alguns d'antics. Aquesta onada ha anat degotant fins avui en dia, fent palesa la utilitat de les actuacions de les entitats locals d'aquest tipus en els seus entorns immediats i en el conjunt de les terres de parla catalana.

L'any 1991, quan s'iniciaren les accions per a crear la Coordinadora de

Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC), hi havia una setantena de centres d'estudis –instituts o centres–, la majoria dels quals van ser descrits en el *Llibre Blanc dels Centres i Instituts d'Estudis de Catalunya*³ Avui, la nòmina arriba al centenar i la xarxa ha estat reforçada, des de l'any 2003, amb la creació de l'Institut Ramon Muntaner (IRM), on, com sabeu, la meitat dels seus patrons representen a la CCEPC i l'altra meitat són nomenats pel govern de la Generalitat.

Els centres d'estudis, com la totalitat de la xarxa d'entitats del país, contribueixen a la cohesió social i cultural.

Tot i ser molt diversos, tenen en comú un sòlid compromís amb el territori, que enllaça el passat amb el futur, la realitat històrica amb la reflexió sobre l'actualitat i les expectatives projectades vers l'avenir. En els seus programes hi ha accions de coneixement, de difusió i de defensa dels valors patrimonials i d'identitat.

Sovint, els coneixements específics territorials, locals, no solen trobar-se en els àmbits científics més generals. I, en canvi, són necessaris per a la reflexió i la divulgació que es fa des dels centres d'estudis. De manera que, quan cal, els centres d'estudis també impulsen la investigació, que té objectius propis però que, a més de servir al territori, pot fer també aportacions al coneixement general, tot confirmant conclusions vigents o introduint-hi matisos o correccions.

La divulgació i, quan convé, la recerca constitueixen objectius essencials dels centres d'estudis, com també són objectius de les universitats, tot i que aquestes assumeixen també la formació, una activitat menys generalitzada en els centres.

1.2. Les col·laboracions: centres d'estudis, universitats i altres entitats.

Cap els anys vuitanta es va iniciar una productiva i creixent aproximació entre els centres d'estudis i les universitats que va contribuir a la major exigència i rigor de la producció dels centres. Van ser els anys en què molts universitaris es vincularen als centres i desenvoluparen investigacions locals amb interrogants i pautes interpretatives generals. Aquestes incorporacions van facilitar també el relleu generacional entre els anomenats erudits locals, que havien mantingut una actitud resistent durant el franquisme i havien preservat els referents culturals catalans d'abans de la guerra, i que havien tingut com a instrument de relació les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos. Eren anys de voluntarisme i de

³ El *Llibre Blanc dels Centres i Instituts d'Estudis de Catalunya*, va ser promogut per la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, coordinat i dirigit per l'historiador Antoni Gavallda i publicat l'any 1998. En el *Llibre Blanc* es van descriure seixanta-sis centres (dinou a Tarragona, vint-i-sis a Barcelona, nou a Lleida i dotze a Girona), i s'era conscient que la relació era incompleta). (Vegeu GAVALLDÀ, Antoni (dir.) (1998). *Llibre Blanc dels Centres i Instituts d'Estudis de Catalunya*. Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana).

suplència institucional exercida des de diferents instàncies civils catalanes.

Als anys noranta, el balanç del que es feia en els centres d'estudis era força satisfactori. En l'àmbit de la història, es reconeixien les seves aportacions de cara a la construcció d'una "història policèntrica", que tingués en compte processos més amplis dels que contenien les històries de Catalunya de l'època, centrades en l'àrea de la capital catalana.⁴ Les col·laboracions entre centres d'estudis permetien la circulació de les seves publicacions. Els centres de la CCEPC van prendre el compromís de proporcionar un exemplar dels seus llibres a la biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra per tal que els interessats els poguessin trobar agrupats. Els Congressos d'Història Local, impulsats per la revista *L'Avenc*, se succeïen amb èxit i la mateixa CCEPC va programar-ne de propis, en estreta col·laboració amb algunes universitats. Molts centres d'estudis van consolidar les seves infraestructures i alguns dels més grans van crear equips de gestió per a multiplicar la seva capacitat d'actuació.

Les coses han canviat en els darrers anys i tinc la impressió que les circumstàncies actuals condueixen a l'afebliment de les col·laboracions entre centres d'estudis i universitats. La investigació fora de les universitats sembla tenir més dificultats que abans per a desenvolupar-se. Els professors d'instituts, per exemple, no tenen facilitats, ans al contrari, han vist reduït el seu marge de disponibilitat per a fer estudis.⁵ La majoria de les aportacions de professors i d'estudiants universitaris a la investigació i a la difusió per mitjà dels centres d'estudis constitueixen mes aviat un acte de responsabilitat i de generositat, que no pas una manera de fer la seva feina. Perquè actualment les avaluacions curriculars per a la concessió de "trams" (el sexennis) o d'altres valoracions acadèmiques individuals i de grups indueixen els universitaris a dedicar-se a publicar en les revistes que "compten" per a les seves avaluacions, o a fer aportacions a congressos "reconeguts", o coses similars.

Per altre costat, s'han multiplicat els espais per a la difusió. Hi ha professors d'universitat –i, també, alumnes– que fan divulgació en el marc dels centres d'estudis, on col·laboren en publicacions d'història, de ciències, d'ecologia, d'art...

⁴ Vegeu l'aportació de Pere Anguera al I Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya (Barcelona, novembre de 1991), i les de Joaquim Albareda i Josep Fontana a les *Actes del I Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1991.

⁵ Els problemes dels professors d'institut els posava de manifest Ramon Arnabat al seu article "El professor d'institut historiador: una espècie en perill d'extinció?", *L'Avenc*, núm. 215 (1997), pàg. 70-71; les dificultats del diàleg intel·lectual entre investigadors de dins i de fora de la universitat s'anunciaven a: RENOM, Mercè (1999). "Els centres d'estudis locals i el seu paper en la recerca i la divulgació de coneixements". *Plecs d'Història Local*, (núm. 81, juny, pàg. 52-53) (de difusió amb *L'Avenc*) (un article que tenia un subtítol molt significatiu, que ja apuntava a les observacions que ara ens ocupen: "Sobre història local, sobre fragmentació de la comunitat investigadors i sobre la necessitat d'espais de relació", i que va ser suprimit a la redacció, segurament perquè tenia una largada impròpia).

fan guions d'exposicions o de documentals, publiquen llibres, redacten articles en revistes no especialitzades, fan conferències divulgatives, etc. Però ara hi ha molts altres espais, com són les revistes generals de divulgació de la història, les ràdios, les televisions, els museus, etc. Darrerament, amb l'avenç de les noves tecnologies, s'han creat pàgines web de grups, revistes electròniques..., vinculades amb grups que acostumen a manifestar una certa afinitat ideològica i una voluntat de difusió independent.

Si potser poden aparèixer més dificultats en les relacions entre centres d'estudis i universitats, en canvi, crec que actualment existeix una major capacitat de col·laboració entre els centres d'estudis i les institucions. La col·laboració que als anys vuitanta començava a establir-se treballósament entre centres d'estudis i ajuntaments i altres entitats diverses, ara s'ha consolidat, ampliat i estès a la Generalitat de Catalunya. Un exemple n'és l'existència de l'Institut Ramon Muntaner; un altre el fet que la seu de la CCEPC estigui en l'Institut d'Estudis Catalans.

Amb tot, encara es troba a faltar un espai virtual de relació —que pel que fa als centres d'estudis ja ocupa l'IRMU— que es converteixi en una referència i permeti conèixer les activitats de la gran quantitat d'entitats de producció i de divulgació de la història del nostre país, com són els centres d'estudis locals i comarcals, els centres especialitzats diversos, les universitats, els museus, els arxius, les revistes, els serveis de l'administració autonòmica o local, entre altres.⁶

Entre les col·laboracions aprofito per esmentar el congrés internacional "Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana" (VIè congrés de la CCEPC), que tindrà lloc a Barcelona els dies 3 i 4 de novembre de 2006, organitzat conjuntament per la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, el Centre d'Història Contemporània de Catalunya, el Museu d'Història de Catalunya, el Programa per al Memorial Democràtic i l'Institut Ramon Muntaner.

2. La funció social de l'historiador. La utilització dels discursos històrics. El rigor intel·lectual i l'amplitud de mires com a garantia.

No fa massa dies, en la conferència inaugural d'un congrés celebrat en el Museu d'Història de Catalunya, l'historiador Josep Fontana repetia una idea ja expressada per ell mateix amb anterioritat: "No hi ha una sola història d'Espanya, sinó tantes com projectes de país, de manera que la del general Franco [...], que partia com a model dels monarques absoluts del segle XVI i conduïa de manera natural a la dictadura imposada després de la guerra civil de 1936 a 1939, tenia poc a veure amb la de Manuel Azaña, que partia de la guerra de les Comunitats de Castella i conduïa al règim de llibertat de la segona república. Les

⁶ És una idea que vaig desenvolupar fa uns mesos: RENOM, Mercè (2004). "La història de Catalunya en xarxa, real i virtual". *Papers del Museu d'Història de Catalunya* (núm. 11 setembre de 2004, pàg. 1) (de difusió amb *L'Avenç*).

dues poden ser vàlides –deia Fontana–, si no s’amaguen els condicionaments del projecte social que han servit per a bastir-les i que han donat motiu a la tria dels ‘fets històrics’ que es prenen com a fites de referència. Però el que cal exigir, com a mínim, –seguia dient l'historiador– és que es construeixin sobre una base raonable d'anàlisi de la realitat”.⁷

La història, més que la majoria d'altres disciplines, té una funció científica, però també una funció social i política. I això li dona un caràcter singular.

Insistir en la neutralitat dels historiadors és una manera de defugir la reflexió sobre els condicionants de la seva interpretació de la realitat analitzada, ja sigui el passat històric o la seva projecció en el present. Possiblement el miratge de la pretesa “objectivitat” ha reduït l'audiència dels historiadors, de la mateixa manera que l'ha reduït la utilització manipulada de la història amb finalitats doctrinàries de diferent signe. Així, doncs, cal acceptar que els historiadors, fins i tot els més rigorosos, fan història en funció de les seves inquietuds que els inclinen per determinats temes, parcel·les específiques de la realitat i punts de vista i metodologies. I cal tenir present el punt de partida de les interpretacions històriques per tal de situar els diferents discursos en els seus contextos ideològics.

En canvi, sí que s'ha de demanar neutralitat i pluralisme als espais institucionals públics, que són finançats amb els impostos dels contribuents, ja siguin unitats de l'administració o mitjans de comunicació. L'administració pública no pot ser apropiada per cap ideologia ni per cap partit; no pot actuar de manera polititzada ni partidista. La seva funció ha d'estar al servei dels ciutadans amb independència i flexibilitat per a poder encaixar en tots els marcs polítics possibles.⁸

Cada època té “mites” i manipulacions que només s'entenen a partir del context social i polític que els ha creat i la funció que han tingut. Un exemple recent el tenim en els anomenats “papers de Salamanca” o “papers de la dignitat”. En aquest cas, de manera evident, el simbolisme polític ha estat per damunt de la racionalitat històrica i arxivística.⁹ Un altre àmbit, el de la recuperació de la memòria democràtica, ha generat programes institucionals i debats que transcendeixen la feina estricta de l'historiador, ja sigui com a investigador o com a divulgador. La recuperació de la memòria es mou en un àmbit diferent al de la investigació o al de la difusió històrica, tot i que utilitza eines de l'una i

⁷ Josep FONTANA. “La guerra de Successió: causes i motius”, conferència inaugural del congrés internacional “L'aposta catalana a la guerra de Successió (1705-1707)”, Barcelona, 3-5 de novembre de 2005, organitzat pel Museu d'Història de Catalunya, La Universitat Pompeu Fabra i el Centre d'Història Contemporània de Catalunya (pàg. 13-24 de les preactes; la cita és a la pàg. 23).

⁸ Vegeu, per exemple, una reflexió molt clara de Pilar TRIADÓ (2005). “Història [des] de les institucions [públiques]”. *Valors*, (núm. 18 juliol - agost). Mataró.

⁹ D'entre una gran quantitat de notes informatives i d'articles d'opinió que han generat els “papers”, recomano dos escrits molt bàsics: DE RIQUER, Borja (2002). “Memòria històrica i ètica política”, *L'Avenç*, (núm. 273, octubre, pàg. 5-6) i CRUANYES, Josep (2005). “Símbols memorials com a símbols de mobilització”. *El País. Quadern*, (núm. 1.131, 15 de setembre, pàg. 4-5).

de l'altra. Com remarca Montserrat Iniesta, "La memòria, en termes socials, és construïda des del present".¹⁰

A Catalunya, el Programa per al Memorial Democràtic ha fet un recorregut important.¹¹ Entretant, el govern de l'Estat espanyol, que l'octubre de 2004 va crear una Comisión Interministerial para el Estudio de la Situación de las Víctimas de la Guerra Civil y el Franquismo, retarda l'aprovació de la llei de la memòria històrica. Tots som conscients que alguns dels debats polítics recents han utilitzat arguments de base pseudohistòrica per a justificar arguments de partit.

En la història recent tenim alguns exemples molt clars d'utilització esbiaixada de la història amb finalitats polítiques, per exemple el discurs oficial sobre la Transició que la televisió pública va difondre fa uns anys, que minimitzava el paper de la mobilització social per a remarcar el protagonisme de dirigents polítics i càrrecs institucionals.¹² O, per citar un altre exemple, la recent sèrie televisiva "Memoria de España".¹³ Són productes avalats per periodistes i per historiadors, de manera que l'esbiaixada no procedeix del tipus de professional, sinó del seu posicionament. Aquests productes esbiaixats no haurien de ser difosos en el mitjans públics sense el contrast amb altres visions i interpretacions.

La utilització partidista de la història i la necessitat de fer-hi front de manera crítica i compromesa han conduït a una certa fragmentació del discurs històric i, sobretot, a diversificar les interpretacions. El procés ha generat productes de característiques diverses, entre els quals destaquen, per la seva relativa novetat, els que es "pengen" en la xarxa d'Internet, tant webs com revistes electròniques de fundacions i grups. Se'n poden trobar de molt diferent orientació, a més d'altres de caràcter merament informatiu.¹⁴

¹⁰ INIESTA, Montserrat (2005). "Memòria dels silencis, patrimonis dissonants", en el dossier "Una memòria crítica", *El País. Quadern* (núm. 1.131, 15 de setembre, pàg. 4).

¹¹ Recomanem la síntesi de BONO, Ma. Jesús (2006). "L'any del Memorial Democràtic de Catalunya", *L'Avenç*, (núm. 310, febrer, pàg. 51-54).

¹² PREGO, Victoria (1993). *La Transición española*. Madrid: RTVE. Podeu veure també PREGO, Victoria (1999). *Diccionario de la Transición*, Barcelona: Plaza y Janés. Una de les més recents crítiques a aquesta visió esbiaixada i interessada de la Transició, acompanyada d'una altra crítica al paper dels dirigents polítics en aquell procés, l'ha fet l'historiador Josep Fontana a "La llegenda de la transició espanyola", a Josep Fontana. *La construcció de la identitat. Reflexions sobre el passat i sobre el present*. Barcelona, Editorial Base, 2005, pàg. 121-142.

¹³ Val la pena llegir la crítica feta per Vicenç Navarro. "Falsedades històriques". *El País*, març de 2004, amb alguns arguments desenvolupats posteriorment per ell mateix en un altre article: "La nostra cultura progressista. La recuperació de la memòria històrica és imprescindible per desenvolupar el nostre futur", *El Periódico*, 11 de juliol de 2005. Vegeu també els escrits de Ricard Vinyes, Ramon Arnabat, Carme Molinero, Montserrat Iniesta i Josep Cruanyes a: "Una memòria crítica". *El País. Quadern* (núm. 1.131, 15 de setembre de 2005, pàg. 1-5).

¹⁴ Seria molt llarga la relació de webs, perquè la majoria de museus i centres relacionats amb la història en tenen. La del Centre d'Història Contemporània de Catalunya és www.generalitat.com/chcc. Entre les revistes, podeu veure: *Desafectos*. Publicació d'Història Crítica (www.historiacritica.org), o *Sin Permiso* (www.sinpermiso.info/textos), que de fet és una recopilació d'articles, molts

Als nostre país, historiadors i periodistes comparteixen l'espai de la difusió de la història. Probablement ara per ara la millor fórmula seria la de la col·laboració, ja que disposen d'habilitats complementàries. Amb tot, crec que la història, ja sigui en l'àmbit de la investigació o en el de la divulgació, l'haurien de fer els historiadors, amb algun tipus de preparació complementària, quan calgui. En alguns països ja fa temps que els àmbits de la recerca i de la difusió històriques avancen per separat, com a especialitats distintes dels historiadors, amb camps d'actuació específics i nivells similars de reconeixement i prestigi.

El que s'ha de demanar als productes de difusió de la història és rigor, informació actualitzada, fonts contrastades, explicació de les diferents interpretacions i els arguments que les sustenten. Les narracions anecdòtiques no són coneixement històric, encara que es vinguin com a tal. La millor funció de la difusió històrica és ajudar a allò que Pierre Vilar va anomenar "pensar històricament".¹⁵

Segurament les circumstàncies del moment present, de major interès institucional en la creació de memòria i de multiplicació d'espais de difusió, incitaran nous debats i reflexions sobre els usos de la història i la feina dels historiadors, com els que van produir-se fa unes dècades, en uns moments en què se superava l'aïllament i l'estretor intel·lectual dels anys de la dictadura franquista.¹⁶

El fet de buscar en la història respostes per als problemes dels nostres temps forma part de la funció dels historiadors. És un exercici intel·lectual obert, molt allunyat de la tergiversació utilitària o partidista. És un diàleg entre present i passat, amb la vista posada en el futur, un diàleg que fa l'historiador amb les seves eines, però que suscita l'interès col·lectiu en la mesura que sap interpretar les inquietuds socials. Hi ha conjuntures especials en què ha estat més necessària aquesta funció social dels historiadors i en què aquests professionals han sabut trobar interpretacions aclaridores, alliberadores, que ajudaven a orientar positivament les voluntats col·lectives. I n'hi ha d'altres en què, per diverses raons, han entrat en crisi els discursos històrics.

Ja fa anys que l'historiador Josep Fontana reflexiona sobre la història i els historiadors en llibres que s'han anat succeint i actualitzant, de manera que ells mateixos reflecteixen molts dels canvis de les darreres dècades. L'any 1973 Fon-

d'ells d'història, publicats en llocs diversos.

¹⁵ VILAR, Pierre (1995). *Pensar històricament. Reflexions i records* (edició preparada i anotada per Rosa Congost). València: Tres i Quatre. Vegeu l'aplicació d'aquesta funció a la didàctica de la història que fa Gemma TRIBÓ (2005). *Enseñar a pensar históricamente. Los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Ice/Horsori.

¹⁶ Es pot veure una crònica de la feina dels historiadors espanyols en les darreres dècades, amb un especial reconeixement a l'obertura que va tenir la historiografia catalana de la mà d'historiadors com Pierre Vilar o Jaume Vicens i Vives, a: CASANOVA, Julián (1991). *La historia social y los historiadores: ¿científica o princesa?* Barcelona: Crítica; o: CASANOVA, Julián (2004). "El secano español revisado", a: FONTANA, Josep. *Historia y proyecto social. Jornadas de Debate del Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives* (pàg. 239-261). Barcelona: Crítica.

tana publicava *La història* (Barcelona, Salvat), un llibre de divulgació que estava estructurat en dues parts ben explícites: "La crisi de la història tradicional" i "Per a una nova història". Des d'aleshores periòdicament ens ha ofert magnífiques actualitzacions d'aquesta temàtica.¹⁷ En paraules de Josep Fontana, "des dels seus inicis, i fins i tot en les seves manifestacions més elementals, la història ha tingut, com a memòria col·lectiva, unes funcions socials, la més important de les quals ha estat, pel general, la de legitimar l'ordre polític i social vigent, però també ha complert la de preservar les esperances col·lectives dels oprimits per aquest ordre establert".¹⁸ Són diferents camps de treball d'historiadors, decantats per l'un o per l'altre, que tenen projeccions socials ben distintes.

La feina dels historiadors és en certa manera una interrogació al passat feta des del present. Per tant, els canvis en el present afecten i transformen la perspectiva de l'anàlisi dels historiadors. Ho veu així l'historiador britànic Eric Hobsbawm, membre d'una generació d'historiadors que en les dècades de 1950 i 1960 van transformar la disciplina:¹⁹ "Pels historiadors, la historiografia es fonamenta en una realitat objectiva, és a dir, la realitat del que va ocórrer en el passat; això no obstant, la historiografia no parteix de fets, sinó de problemes, i demana que es faci investigació per tal de comprendre com i perquè els problemes són formulats de determinada manera en diferents tradicions històriques y medis socioculturals distints".²⁰

Sembla que avui hi ha una certa crisi de la funció social dels historiadors, i és una crisi que afecta tots els intel·lectuals. No es tracta de la fi de la història, entesa com a progrés que culmina en la conservació i universalització de l'"ordre" occidental, presentat com a única alternativa davant de "la fallida de les expectatives

¹⁷ Vegeu, de Josep Fontana, *La història*. Barcelona: Salvat, 1973; *Historia. Análisis del pasado y proyecto social*. Barcelona: Crítica, 1982; *La història després de la fi de la història. Reflexions i elements per a una guia dels corrents actuals*, Barcelona; Vic: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens – Vives; Eumo Editorial, 1992; *La història dels homes*. Barcelona: Crítica, 2000 (també en castellà); així mateix podeu veure, del mateix autor, les següents obres generals destinades a "combatre tòpics", on hi ha implícites les seves reflexions sobre la història i la feina dels historiadors, *Europa ante el espejo*. Barcelona: Crítica, 1994; i *Introducció a l'estudi de la història*. Barcelona: Crítica, 1997.

¹⁸ FONTANA, Josep (2000). Pàg. 9.

¹⁹ Es tracta de la renovació metodològica impulsada pels historiadors britànics d'origen marxista que a partir de 1956, decebuts per la invasió d'Hongria, evolucionaren cap el que s'ha anomenat la "nova esquerra", amb crítiques a la simplificació i el dogmatisme i avenços vers les anàlisis més amples, amb nous paràmetres i majors complexitats. Un replantejament que va transcendir a d'altres països i també va arribar a Catalunya. Podeu veure-ho amb més detall a: FONTANA, Josep (2000), pàg. 232-247. La renovació ha estat explicada en primera persona en un escrit d'Eric Hobsbawm publicat a *Le Monde Diplomatique*, i difós en castellà el desembre de 2004 mitjançant el web www.rebelion.org, amb el títol "El desafío de la razón. Manifiesto para la renovación de la historia".

²⁰ Traducció lliure d'unes frases de l'esmentat escrit d'Eric Hobsbawm.

que molts havien dipositat en formes elementals i catequístiques del marxisme com a alternativa a l'ensenyament i la recerca tradicionals".²¹ En la història s'hi ha introduït la subjectivitat i la parcialitat, amb un gir particularista vers coneixements de grups "que es defineixen per oposició als altres, en termes de religió, d'ètnia, de nació, de sexe, de formes de vida o d'altres característiques".²²

La reconstrucció del pensament social ha de reforçar el diàleg entre diferents espais, renovar metodologies, superar fronteres i fer front a tota mienca de prejudicis i adoctrinaments. "En les circumstàncies confuses i difícils del present, als historiadors els toca combatre, armats de raons, el prejudici basats en lectures malsanes del passat i les profecies paralitzadores de la globalització".²³ I ha de tenir present tot el planeta i tota la seva complexitat,²⁴ per més que la reflexió parteixi dels àmbits locals concrets.

3. Calen replantejaments?

Cada moment té els seus reptes, de manera que és innegable que cal una actitud permanentment oberta als replantejaments. En general, les iniciatives que perduren són les que evolucionen i s'adapten a les transformacions.

La interacció entre els generadors de propostes i els receptors dels productes és una excel·lent via per a la detecció de la necessitat de canvis, a la vista de les disfuncions existents i de les noves demandes. Els senyals d'alerta poden procedir de les relacions directes i de la proximitat gairebé personal, com en el cas dels centres d'estudis, o bé dels senyals del mercat, que afecten per exemple les revistes o els llibres.

També hi pot haver iniciatives noves, que vagin per endavant de les demandes immediates o que vagin més enllà, explorant noves possibilitats. Penso, per exemple, en l'interès que pot tenir recórrer les vies que posin en relació la història de Catalunya amb la d'altres espais territorials amb els quals tenim molt en comú, ja sigui l'espai europeu que s'està institucionalitzant, ja siguin els referents històrics de les persones immigrades per tal de connectar-los amb els trets més bàsics de la història del lloc on han decidit de construir el seu futur.²⁵ Les comparacions, a més de proporcionar un estímul intel·lectual per a l'ampliació de coneixements, també poden constituir un pal·liatiu contra la "ideologització" i els intents de manipulació que tenen horitzons molt estrets i mires molt curtes.

²¹ La tesi de Francis Fukuyama, publicada l'any 1989, traduïda al castellà el 1992. Podeu veure les reflexions crítiques de Josep Fontana a *La història després de la fi...* (la cita és a la pàg. 8 d'aquest llibre); i a *La història del homes*, capítol 14.

²² HOBBSAWM, Eric (2004).

²³ FONTANA, Josep (2000). Pàg. 354.

²⁴ HOBBSAWM, Eric (2004).

²⁵ Aquesta reflexió la vaig apuntar en l'editorial de *Papers del Museu d'Història de Catalunya*, núm. 4 (maig de 2002), pàg. 1 (de difusió amb *L'Avenç*).

És innegable la creixent necessitat de tenir present l'espai europeu –i en alguns casos, mundial– en la nostra investigació històrica, perquè és l'espai on es projecta el nostre futur institucional, però sobretot perquè és l'espai que permet entendre millor molts dels nostres processos. No podem explicar la industrialització catalana, per exemple, sense referir-la al procés anglès, francès o italià; i tindria molt sentit analitzar amb aquesta amplitud el modernisme, l'obrerisme, o fins i tot la Transició per tal de veure el seu encaix més ampli i la seva transcendència internacional. Aquest és l'espai en què també convindria projectar la nostra història per tal de ser-hi considerats. La resposta a aquest repte segurament correspon a les universitats, a les revistes especialitzades o de divulgació, als diversos mitjans de comunicació, audiovisuals, llibres, exposicions, etc. Una orientació d'aquest tipus donaria satisfacció als nostres interessos i també serviria a les persones que visiten les nostres terres, a les quals hauríem de proporcionar elements comparatius de la nostra història respecte de la seva, per tal que poguessin conèixer alguna cosa més que curiositats.

En l'altre àmbit, el de relacionar la nostra història amb la dels forasters que es quedaran a viure entre nosaltres, hi ha molta més dificultat. Amb tot, pot ser un exercici complex que proporcioni un alt rendiment cultural i social. El diàleg entre cultures diferents propicia el coneixement, el respecte i l'acceptació, però en el cas de la història, un dels més significatius referents d'identitat, el fet de trobar connexions pot generar solidaritats molt positives. Cal tenir present que als anys seixanta la història compartida com a derrotats de la legalitat republicana i la col·laboració en la resistència antifrancista van ser importants factors de cohesió entre les classes populars catalanes i les arribades des de qualsevol dels indrets de l'Estat. El repte d'explorar els diferents referents històrics d'una població diversa i de remarcar-ne elements que poden aproximar vivències pot ser un nou camp d'actuació dels centres d'estudis situats en els llocs en què la necessitat és més visible. Els tallers, les exposicions, les taules rodones i altres activitats participatives poden facilitar aquest objectiu. A partir de l'enllaç amb les històries que les diferents comunitats senten com a pròpies es poden construir nous referents comuns que sustentin la cohesió futura.

Abastar el coneixement de les interrelacions històriques i de les vivències plurals ens permetria entendre millor el que som avui en un món globalitzat. També seria de gran utilitat per a donar-nos a conèixer a fora, connectar amb les qüestions històriques més generals i participar en els debats intel·lectuals i científics del moment present.